

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/321477136>

Етична емоція як основа права і моралі: соціально-філософський аспект

Article · January 2013

CITATION

1

READS

6

1 author:

Tetiana Pavlova

Dnepropetrovsk National University

57 PUBLICATIONS 1 CITATION

SEE PROFILE

13. Хайдеггер М. Основные проблемы феноменологии (пер. с немецкого А. Г. Чернякова / М.Хайдеггер. – СПб : Высшая религиозно-философская школа, 2001. – 215 с.
14. Redfield R., Linton R., Herskovits M.J. Memorandum for the Study of Acculturation // American Anthropologist. 1936. Vol. 38. N 1. P. 149–152.

Павлова Т.С.

УДК 140.28(34)

ЕТИЧНА ЕМОЦІЯ ЯК ОСНОВА ПРАВА І МОРАЛІ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

***Анотація.** Розглядаються питання духовних основ права, до яких можна віднести етичні емоції. Аналізується внутрішня психологічна складова права і зовнішня соціальна складова та їх взаємодія і поєднання. Особлива увага приділяється природі етичної емоції, її ролі і значенні для права і моралі у концепції Л. Петражицького.*

***Ключові слова:** ЕТИЧНА ЕМОЦІЯ, ПРАВО, МОРАЛЬ, ПІЗНАННЯ, ПОЧУТТЯ, ВОЛЯ.*

***Аннотация.** Рассматриваются вопросы духовных основ права, к которым можно отнести этические эмоции. Анализируется внутренняя психологическая составляющая права и внешняя социальная составляющая и их взаимодействие и соединение. Особое внимание уделяется природе этической эмоции, ее роли и значения для права и морали в концепции Л. Петражицкого.*

***Ключевые слова:** ЭТИЧЕСКАЯ ЭМОЦИЯ, ПРАВО, МОРАЛЬ, ПОЗНАНИЕ, ЧУВСТВО, ВОЛЯ.*

***Summary.** The questions of the spiritual foundations of law, which include ethical emotions. We analyze the internal psychological component of law and external social component and their interaction and combination. Particular attention is paid to the nature of moral emotions, its role and importance for law and morality in the concept of L. Petrazhitzky.*

***Keywords:** ETHICAL EMOTIONS, LAW, MORALITY, KNOWLEDGE, FEELING, WILL.*

Вступ. Надзвичайної актуальності сьогодні набувають питання духовних основ права і моралі. Пов'язано це перш за все з тим, що розвиток суспільства і культури набуває все нових вимірів і потребує свого різноаспектного розгляду. Право і мораль можуть розглядатися разом із цінностями, які містять у собі і які захищають, але найактуальнішим є визначити саме їх витоки, зрозуміти їх природу, широкий духовний, культурологічний, соціальний, філософський аспект у якому вони існують.

Проблемним питанням сьогодні є розуміння психологічної складової права і моралі, правосвідомості і моральної свідомості. Оскільки не викликає сумнівів величезний вплив на людину не лише раціонального, а й ірраціонального, чуттєвого, емоційного моментів. У загалі морально-правових питань важливим є вирішити проблему значення емоцій щодо права і моралі, яку ця складова відіграє роль, як психологічно сприймаються і врівноважуються індивідуальне і суспільне у праві і моралі.

Постановка завдання. Об'єктом дослідження є духовні витоки права і моралі, що дозволяють визначити їх природу та місце у свідомості осіб і соціальному житті. Предметом дослідження є етичні емоції у поглядах Л. Петражицького, які виступають як дещо спільне для права і моралі і мають індивідуально-соціальну природу.

Метою є розкриття психічної реальності права і моралі, реконструкція їх як явищ емоційної природи людини. До завдань можна віднести визначення природи права і моралі у відповідності до психологічної школи права, розкриття етичних емоцій як складних, інтелектуальних адаптованих до соціального життя на відміну від простих, продиктованих інстинктами, аналіз апульсивно-репульсивної природи етичних емоцій і значення цієї природи для права і моралі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Психологічна школа права визивала зацікавленість багатьох дослідників морально-правової реальності, зокрема до авторів, що займалися її проблемами можна віднести П. Новгородцева, П. Сорокіна, Г. Іванова, Я. Бермана, С. П'яткіну, Е. Тімошина та ін. Особливістю робіт, що присвячені зазначеній школі і творчості її засновника Л. Петражицького полягає у тому, що автори хоча і визнають величезне значення його підходу, у той же час, відмічають його складність, не достатньо уваги приділяють поясненню етичних емоцій і їх соціального значення у визначенні моралі і права.

З огляду на правові погляди Петражицького необхідно звернути увагу на те, що його цікавили два види реальності фізична і психічна. Право він однозначно відносив до реальності психічної, оскільки вважав, що закон має психологічний зміст, є здатним викликати емоційні реакції. Цим його підхід сильно відрізнявся від інших, наприклад, коли право розглядалося як деяка моральна ідея, або як державна норма, або як фактичні правові відносини.

Петражицький велику увагу у своїх дослідженнях приділяв емоціям, які вводив у психологічну науку як четвертий елемент схеми людської психіки, поряд з пізнанням, почуттями і волею. Такій підхід був новим у той час для психології, де розглядалися лише три зазначені елементи. Емоції на відміну від інших елементів мають двосторонній, пасивно-активний характер. Для філософсько-правової сфери такий підхід був новим у тому, що вперше емоціональність люди не тільки визнавалася за важливий елемент психіки, але і постає як визначний, рушійний елемент правосвідомості і відповідно правової поведінки. Петражицький показує чому і яким чином емоція є основою моралі і права. Він зазначає, що у сфері правопізнання пріоритет повинен бути відданий ні волі, ні свободі, а поведінці у вигляді дій і вчинків [5, с. 315]. Зазначаючи пріоритети у пізнанні права, Петражицький визначає власний підхід до визначення права і

головне місце у ньому займає поведінка, що формується під впливом емоцій. Саме у правовій поведінці особа здатна реалізувати і власну волю, і власну свободу. Природу права Петражицький виводив з природи людини, а саме з її емоційної природи. Емоції слугують причиною всіх людських вчинків у тому числі правових і моральних. Для того, щоб певне уявлення визивало у особи мотив діяти, необхідно щоб воно визивало у ній певну емоцію. Що ж стосується пізнання, відчуттів і воли, то вони активно беруть участь у формуванні емоційних спонукань, але мотиваційним характером володіють лише емоції.

Зведення таких важливих елементів соціального життя як мораль і право до емоцій наводить на думку про те, що Петражицький у своїх філософських поглядах був суб'єктивним ідеалістом. Але з цим не можна погодитися, сам мислитель зазначає, що наука про право не бачить правових явищ там, де вони дійсно відбуваються, а вбачає їх там, де їх насправді зовсім немає і неможливо знайти, спостерігати і пізнавати, тобто у зовнішньому по відношенню до того, хто переживає правові явища суб'єкту – світі [4, с. 3]. Таким чином Петражицький не стверджує, що об'єктивного світу як такого не існує. У його розумінні він існує, зокрема саме у ньому існують юридичні факти – факти об'єктивного світу відносно яких можуть з'являтися етичні емоції. Мова йде лише про те, що у теоретичній науці про право важливо визначити його так би мовити місце розташування, його фактичне знаходження, яке на думку мислителя є духовному, психологічному світі.

Для мислителя був не допустимий лише юридичний підхід до права, він зазначає, що на рівні теорії необхідно замінити «поняття права у юридичному сенсі» поняттям права у науковому сенсі. Подібна заміна повинна явитися «основним емансипаційним актом і хартією свободи і незалежності» в науковому дослідженні [4, с. 55]. Теоретична наука про право повинна надати поняття права, а для цього їй необхідно вірно віднайти ту реальність у якій знаходиться право.

Оскільки і мораль, і право відносяться до соціального буття людини, то у їх поясненні Петражицький враховує складні механізми функціонування суспільства та механізми пристосування до них людини. До першого виду емоцій Петражицький відносить спеціальні або акціонні відносини, вони є первинними, оскільки передбачають задоволення первинних потреб, наприклад у їжі, і викликають відповідні передбачувані фізіологічні і психологічні процеси, наприклад роздобути собі їжу. Інший вид – бланкетні емоції, їх ще можна назвати відкритими, оскільки вони не передбачають певного типу дій. Прикладом тут можуть бути різні дії осіб щодо одного і того ж закону, що прийнятий у державі, оскільки він визиває різні емоції. Ці емоції людини, як істоти соціальної є більш складними, Петражицький називає їх «етичні емоції», такі емоції – це завжди емоції направлені на взаємодію з іншим або іншими і потребують вони інтелектуальної включеності, розуміння цілей та наслідків свого вчинку. Взагалі лише інтелектуально обґрунтована, осмислена емоція має якусь соціально направлену цінність і залежить від інтелектуальних уявлень.

У суспільстві особа вимушена співставляти свої «первинні» емоції з «етичними емоціями», віддаючи у більшості випадків пріоритет другім. Самою назвою «етичні емоції», скоріше за все Петражицький бажає підкреслити саме колективний, суспільний їх характер. Емоція допомагає людині вижити у складних умовах навколишнього світу, але на початку розвитку таке виживання носить прямий фізіологічний характер, але потім, з розвитком суспільства, ускладнення його структури таке виживання починає носити більш складний, духовно-матеріальний, інтелектуальний характер і потребує розвитку самої емоціональної сфери. Таким чином, Петражицький чітко визначає, що питання моралі і права він розглядає лише у контексті суспільства. При чому «етичні емоції» дозволяють вижити не лише людині у суспільстві, а й самому суспільству. Петражицький пропонував звернутися до історії і побачити у ній приклади «патологічного» права, тобто права як помилки несумісної з соціальним буттям людей. На його думку вони мали психологічний характер і у ході історії були поборені здоровим глуздом. Таке патологічне право все ж таки у ході історії повинно було зникнути, оскільки, якщо б воно виживало і розповсюджувалося, то унеможливило б собою нормальне суспільне життя.

Можна погодитися з думкою дослідниці вчення Петражицького С. П'яткіною, що формула етичної емоції в цілому складалася із інтелектуального уявлення + процес збудження + гальмування. Емоція визивала відповідний поведінковий акт: дію або утримання від дії на користь адресата, що виник у проекції [6, с. 60]. Важливим моментом у психологічній теорії Петражицького є те, що більш складні емоції, в даному випадку етичні емоції не можуть бути зведені до більш простих емоцій. Суспільство у своєму розвитку ускладнюється, такий же процес відбувається і з етичними емоціями, вони повинні у цьому сенсі не відставати від загальних тенденцій суспільного розвитку.

Важливо відзначити репульсивно-апульсивний бік емоцій, при чому апульсія розумілася як спонукання до сприйняття об'єкта світу, апульсивна емоція є привабливою, а репульсія як відторження, несприйняття відносно об'єкту, явища, процесу, репульсивна емоція є відразливою. Таким чином апульсивні емоції здатні визвати активну поведінку, а репульсивні, навпаки вимагають утримання від дій. Під основним переживанням Петражицький розумів уявлення особою вчинків, які відносно неї мають апульсивну чи репульсивну дію. Емоції є мотивацією у поведінці людини, при чому така мотивація, як і самі емоції можуть мати більш сильний або більш слабкий характер і конкурувати між собою, впливати на свідомість, волю. Важливим елементом формування апульсивних чи репульсивних емоцій Петражицький вважав історичні та культурні традиції і правила народів. Якщо історично так складалося, що певні діяння у суспільстві жорстко каралися, то потім, після того, як такі жорсткі міри відміняли, репульсивна емоція відносно їх скоєння залишалася. Чимось протилежним етичним емоціям виступає егоїзм особи, який вона намагається перебороти за допомогою своєї совісті, що закликає враховувати соціальний інтерес.

З точки зору репульсивно-апульсивного боку емоцій, важливо зазначити, що для того, щоб виникла репульсія чи апульсія, особа повинна мати певний життєвий досвід, який би давав їй змогу визначити грубо кажучи, що є добре, а що погане. Тобто особа повинна мати певний набір цінностей, певну правову і моральну інтуїцію.

Критикуючи різні підходи до права і моралі Петражицький, зазначає, що в основі роботи думки філософів і юристів, що направлена на встановлення поняття права, немає усвідомлення того, що завдання повинне складатися з самостійного створення класу і класового поняття, яке було б гідне для творчості наукових теорій, для адекватного пізнання і причинного пояснення явищ і т. ін. Традиційний чотириохлений ряд – право, мораль, звичаї, релігія, оскільки справа йдеться звичаїв, народних звичаїв, – являє собою потворне з наукової точки зору явище, а саме комбінацію двох класифікаційних помилок: 1) протиставлення як відмінного того, що насправді тотожне, 2) співставлення як спорідненого суттєво різнорідного (оскільки звичаї містять і утилітарні елементи – не норми взагалі) [5, с. 206-208]. Так наприклад, релігія відноситься до інших психічних сфер, ніж право і мораль які відносяться до однієї сфери.

Виділивши мораль і право як окремі класи, як етичні емоції, Петражицький розглядає їх поруч. Можна припустити, що в основі розуміння права і моралі у Петражицького виступає деяке загальне правило, норма. І важливим є те, як особа відноситься до цього правила, як воно закріплене у її психіці, як право чи як мораль. Щодо норми взагалі мислитель зазначає, що поняття ж «норма» зустрічається в різних науках, не лише у праві і моралі, у сенсі правил поведінки взагалі, наприклад, і правил техніки, гігієни і т. п. опортуністичних правил, правил доцільності, то іноді до визначення норм як правил поведінки додаються вказівки, що вони обумовлені тією чи іншою метою, мають на увазі визначену ціль т.п. [5, с. 261].

Висновки. Розглядаючи такі складні явища як право і мораль, необхідно максимально враховувати різні їх аспекти, прояви, значення. Так психологічна складова є невід'ємною їх частиною і розуміння її великого значення дозволяє більш повно, всебічно розкрити морально-правову реальність, як реальність психічну. Про важливість етичних емоцій у розумінні права і моралі говорить і те, що вони мають мотиваційний характер, особа не лише сприймає зазначені явища на ірраціональному чуттєвому рівні, вона ще й керується ними у своєму соціальному житті, виражає своє дієве, активне відношення до соціальних норм-правил.

У якості теоретичного положення Петражицького можна розуміти те, що етична емоція сама по собі вже носить не лише індивідуально-психологічний, а й соціальний характер. Оскільки вона є більш складною, ніж просто фізіологічна реакція, формування її відбувається під впливом суспільства, діючих у ньому правил, культури, інших особливостей. Тому емоційна реакція на право чи мораль завжди буде носити соціалізований характер, хоча при цьому дії особи можуть бути й антисоціальними.

Репульсивно-апульсивний характер етичних емоцій дозволяє визначити той механізм, який включає в роботу, активує людину щодо моралі і права. Особа формує власні уявлення про те, що для неї є прийнятним та відштовхуючим, допустимим і не допустимим, бажаним і небажаним. Не можна стверджувати, що цей механізм є цілком суб'єктивним хоча він і формується з індивідуального досвіду людини, у процесі його формування величезну роль відіграє соціум, який власне і впливає на цей індивідуальний досвід.

Джерела та література:

1. Берман Я. А. К вопросу о природе правовых явлений : Теория Л. И. Петражицкого с точки зрения эмпирической психологии. – Москва : тип. Г. Лиснера и Д. Собко, 1915. – 29 с.
2. Иванов Г. А. Психологическая теория права в критической литературе. – СПб. : Типография М. Меркушева, 1913. – 157 с.
3. Новгородцев П. И. Психологическая теория права и философия естественного права. – «Юридический вестник», 1913. – Кн. 3.
4. Петражицкий Л. И. Введение в изучение права и нравственности : Эмоциональная психология. – СПб. : Типография Ю. Н. Эрлих, 1905. – 311 с.
5. Петражицкий Л. И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. СПб. : Лань, 2000. – 608 с.
6. Пяткина С. А., Л. И. Петражицкий и его эмоционалистская школа в системе правовых идей отечественной юриспруденции. – М. : Статут, 2000. – 215 с.
7. Сорокин П. Законы развития наказаний с точки зрения психологической теории права Л. И. Петражицкого // Новые идеи в правоведении. Сборник третий, Эволюция преступлений и наказаний. – СПб. : Изд-во «Образование», 1914.
8. Тимошина Е. В. Критерий «синтетической» правовой теории в философско-правовом дискурсе Л. И. Петражицкого. // Современная юридическая наука и ее проблематизация. – СПб. : Издательский Дом СПбГУ, 2010.
- 9.